

เพลงซอล้านนา: ภาพสะท้อนของคุณค่าจริยศาสตร์ในการพัฒนามนุษย์
Phleng So Lanna: The reflection of ethical values in
human development

พิชญุตม์ พชรธรรมโรจน์¹ หทัยรัตน์ ทับพร² อัครวิทย์ เรืองรอง³

Pichayut Phacharadhamaraj¹, Hatairath Tubporn², Akhawit Ruengrong³

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย^{1,2}

Faculty of Education, Chulalongkorn University^{1,2}

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา³

Faculty of Humanities and Social Science, Bansomdejchaopraya Rajabhat University³

E-mail¹ : pichayut.p3265@outlook.com

Date Received : 23 October 2024

Date Revised : 28 February 2025

Date Accepted : 17 March 2025

Date Published online : 27 March 2025

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์คุณค่าจริยศาสตร์ที่ปรากฏในเพลงซอล้านนาในการพัฒนามนุษย์ โดยเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 10 คน วิเคราะห์และนำเสนอข้อมูลด้วยการเขียนเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่าคุณค่าจริยศาสตร์ในเพลงซอล้านนาสะท้อนผ่านสองประเด็นหลัก ได้แก่ 1) คุณค่าต่อการพัฒนาปัจเจกบุคคลและครอบครัว โดยเน้นการถ่ายทอดข้อคิดในการดำเนินชีวิต การเสริมสร้างคุณธรรม และการพัฒนาจิตใจตามแนวทางพุทธศาสนา และ 2) คุณค่าต่อแนวคิดและปทัสถานทางสังคมที่สะท้อนถึงบทบาทหน้าที่และการปฏิบัติตามบรรทัดฐานทางสังคม ซึ่งเป็นแนวทางในการสร้างจิตสำนึกและส่งเสริมความตระหนักรู้ในคุณค่าจริยธรรม ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าเพลงซอล้านนาเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดคติความเชื่อและหลักการปฏิบัติตนที่สอดคล้องกับระเบียบของสังคม ช่วยส่งเสริมการพัฒนาตนเองและสร้างความสัมพันธ์ที่ดีภายในชุมชนอันเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

คำสำคัญ : เพลงซอล้านนา, ภาพสะท้อน, คุณค่าจริยศาสตร์, การพัฒนามนุษย์

¹ ผู้ประพันธ์บรรณกิจ (corresponding author)

Abstract

This qualitative research aims to analyze the ethical values reflected in Phleng So (Lanna folk songs) in relation to human development. Data were collected through purposive sampling from 10 selected participants and analyzed using descriptive writing methods. The findings reveal 2 key dimensions of ethical values expressed in Phleng So: 1) values related to individual and family development, which emphasize conveying life lessons, fostering moral virtues, and promoting spiritual growth based on Buddhist principles; and 2) values associated with social concepts and norms, highlighting roles, responsibilities, and adherence to societal standards, thereby fostering moral awareness and ethical consciousness. The study suggests that Phleng So serve as a medium for transmitting cultural beliefs and behavioral guidelines aligned with social conventions. They play a significant role in encouraging personal development, strengthening community relationships, and enhancing overall well-being, which are essential factors in improving quality of life and promoting harmonious coexistence within society.

Keywords: Phleng So Lanna, Reflection, Ethical values, Human development

บทนำ

เพลงซอเป็นศิลปะการขับร้องพื้นบ้านของล้านนา มีลักษณะการด้นกลอนสดโดยใช้ภาษาถิ่นล้านนาสามารถแสดงได้ทั้งแบบคู่ (ซอคู่) และเดี่ยว (ซอเดี่ยว) เป็นการโต้ตอบระหว่างชายและหญิงในลักษณะของการแสดงบทบาทเชิงคู่สาว เพลงซอมีวัตถุประสงค์หลักในการถ่ายทอดเรื่องราวและพรรณนาเหตุการณ์จากชีวิตประจำวันของชาวล้านนา ศิลปินที่ทำหน้าที่ขับร้องเรียกว่า “ช่างซอ” ซึ่งศิลปินต้องมีทักษะการตอบโต้เฉพาะหน้าและความรู้รอบตัว เนื้อเพลงซอมักแฝงด้วยคติธรรมและข้อคิดตามแนวทางของพุทธศาสนา สอดแทรกผ่านทำนองเพลงและเนื้อหาที่สะท้อนคติความเชื่อและวิถีชีวิตของชุมชน (มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม, 2565) ด้วยลักษณะเฉพาะของเพลงซอที่ผสมผสานศิลปะการขับร้องกับคติธรรมและวิถีชีวิตชาวล้านนา จึงสะท้อนถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ โดยมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดวัฒนธรรมและสร้างความบันเทิงในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

เพลงซอเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านของล้านนาที่สืบทอดจากบรรพบุรุษและมีความหมายลึกซึ้งต่อวัฒนธรรมล้านนา ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน วัตถุประสงค์หลักของเพลงซอคือการสร้างความบันเทิงในกิจกรรมชีวิตต่าง ๆ เช่น การเฉลิมฉลองและการไว้อาลัย นอกจากนี้เพลงซอยังใช้สอดแทรกสาระความรู้และแนวคิดจริยธรรมในบทประพันธ์ โดยสะท้อนเหตุการณ์สำคัญในท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ และศิลปวัฒนธรรม

โดยมีรูปแบบเนื้อหาที่เรียกว่า “เครื่องขอ” ซึ่งแบ่งเป็นบทเพื่อใช้ในงานประเพณีต่าง ๆ เช่น งานบวชหรืองานขึ้นบ้านใหม่ แม่ครูจันทร์สม สายธรา (2542; อ้างถึงในรู้ค่าพลังงาน Watchdog, 2564) ได้แสดงความคิดเห็นถึงความเหมาะสมของเพลงขอล้านนาของคนล้านนาประเด็นสำคัญความว่า “...เหมาะเพราะว่าเพลงขอเป็นการละเล่นอย่างที่ว่าล้านนาว่าภาษาเดียวกัน...” อีกทั้งพ่อครูบุญศรี รัตนัง ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของเพลงขอล้านนาที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตคนล้านนาความว่า:

“...อย่างที่ว่าคนจะลงมาเกิด ลงมาจากสวรรค์ชั้นฟ้า ลงมาเกิดในท้องมารดาเราก็จับขานขอปฏิสนธิ ถ้าเป็นการตายตายก็จะขอจับขานเรื่องการตาย...”²

ที่มา: รู้ค่าพลังงาน Watchdog (2564)

เพลงขอล้านนาเป็นส่วนสำคัญของวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนล้านนา โดยสะท้อนถึงความรู้ความเชื่อ และคติทางศาสนาที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของผู้คนในภูมิภาคนี้ ตั้งแต่เกิดจนตาย เพลงขอสะท้อนถึงการสื่อสารในภาษาล้านนาที่มีทั้งความคล้ายคลึงและความแตกต่างในด้านสำเนียงและความหมายของคำ ซึ่งเกิดขึ้นจากการผสมผสานคำสอนทางพระพุทธศาสนาและการปรับรูปแบบให้เข้าใจง่ายขึ้นโดยพระสงฆ์ในดินแดนล้านนา การก่อตัวของเพลงขอเป็นผลจากการถ่ายทอดและปรับใช้แนวคิดทางศาสนาและความเชื่อในสังคมล้านนา ตามแนวคิดของแม่ครูจำปา แสนพรหม ครูใหญ่และผู้ก่อตั้งโรงเรียนสืบทอดวัฒนธรรมล้านนา วัฒนธรรมสาธิต ซึ่งมีบทบาทในการถ่ายทอดและรักษาเพลงขอให้คงอยู่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญจนถึงปัจจุบันความว่า:

“...แม่คิดว่าเพลงขอนั้นมีที่มาจากพระ พระท่านใช้คำสอนธรรมะไปยังผู้คน คิดว่าจะทำอย่างไรที่จะสอนคนให้เข้าใจเลยใช้การเทศน์ธรรมะพอใส่ให้เป็นจังหวะ ใช้คำง่าย ๆ ที่เข้าใจ พอคนฟังแล้วสนุก ก็เอาคำสอนไปใส่ทำนอง ผูกเรื่องราวใกล้ตัวแล้วก็มาจับขานมาสอนกัน...”

ที่มา: จำปา แสนพรหม (สัมภาษณ์, 11 กรกฎาคม 2567)

เพลงขอล้านนาไม่เพียงสะท้อนความเชื่อและวัฒนธรรมของคนล้านนา แต่ยังเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดคตินิยมและค่านิยมในสังคม ผ่านการผสมผสานภาษาล้านนาและเนื้อหาทางธรรมะและโลกีย์ โดยเชื่อมโยงความหมายทั้งด้านศาสนาและสังคมเพื่อเสริมสร้างทัศนคติที่ดีในชุมชน เพลงขอเริ่มต้นด้วยการไหว้ครูและเชิญเทวดามาอวยพร ก่อนที่จะจับขานเรื่องราวที่มีเนื้อหาทั้งทางธรรมและทางโลก ซึ่งการขอได้คารมระหว่างช่างขอลายและหญิงสร้างความบันเทิงพร้อมแทรกคติสอนใจที่เกี่ยวข้องกับงานที่แสดง ในตอนท้ายช่างขอจะร้องขอสมลาโทษและขอรางวัลจากเจ้าภาพ พร้อมการแสดงเพิ่มเติมเกี่ยวกับธรรมชาติหรือกิจกรรม

² ข้อมูลเพลงพื้นบ้านล้านนา ศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมจาก <https://shorturl.asia/Da4TL>

อื่น ๆ เช่น การชอเก๋บนก ซึ่งสะท้อนแนวคิดทางจริยศาสตร์และการรักษาค่านิยมของชุมชน (ขวัญชัย หมั่นคำ และคณะ, 2540) ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกธนพงษ์ หมื่นแสน ได้แสดงความคิดเห็นเรื่องการชอเก๋บนกที่มีได้มีแต่เพียงเนื้อหาเพื่อความสนุกสนาน แต่ยังแฝงไปด้วยข้อคิดทางจริยศาสตร์รวมถึงแนวคิดทางสังคมในการรักษาปัทมฐานและค่านิยมแฝงเข้าไว้ความว่า:

“...ในการชอเก๋บนกถือเป็นการสิ้นสุดการแสดงโดยจะพรรณนาถึงความงามของป่าดงพงไพร และชมนกชมไม้ ในการแสดงนี้จะมีการเพิ่มผู้แสดงอีกสองคน ได้แก่ นายอ้ายหรือนายด่านที่คุม ประตูป่า และนางกวางลูกน้องของนายอ้าย ซึ่งจะแสดงบทบาทที่สะท้อนถึงอำนาจรัฐ พร้อมทั้ง การล้อเลียนและมีเนื้อหาที่แฝงข้อคิดทางจริยธรรมและวิถีชีวิตผ่านคำพูดที่ตลกขบขัน...”

ที่มา: ธนพงษ์ หมื่นแสน (สัมภาษณ์, 11 กรกฎาคม 2567)

สรุปเพลงชอล้านนาเป็นศิลปะพื้นบ้านที่ไม่เพียงสะท้อนความเชื่อและวิถีชีวิตของคนล้านนา แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดคตินิยมและค่านิยมในสังคม ผ่านการผสมผสานระหว่างภาษาล้านนาและเนื้อหาทางธรรมะและโลกีย์ เพลงชอไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นถึงการถ่ายทอดเหตุการณ์ในชีวิตประจำวันของชาวล้านนา แต่ยังสะท้อนถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการใช้ทำนองเพลงเพื่อสอนธรรมะ โดยการปรับรูปแบบ และใช้ภาษาง่ายเพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น ซึ่งการผสมผสานนี้ทำให้เพลงชอมีความสามารถในการเชื่อมโยงทั้งด้าน ศาสนาและสังคมในชุมชนล้านนา อีกทั้งการขับร้องและชอได้คารมระหว่างชายและหญิงยังสะท้อนถึงวิถีชีวิต และความเชื่อในเรื่องของการดำเนินชีวิตที่เต็มไปด้วยคตินิยมและข้อคิดทางจริยศาสตร์ เช่น การชอเก๋บนก ซึ่งไม่เพียงเป็นการแสดงเพื่อความสนุกสนาน แต่ยังแฝงข้อคิดทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการรักษาค่านิยมและ ปัทมคติของชุมชน

ทั้งนี้หากวิเคราะห์ถึงหลักจริยศาสตร์ที่ปรากฏในบทประพันธ์เพลงชอ หากจะต้องพิจารณาถึงความหมายของจริยศาสตร์ ดังที่พระเทพวินทร์ เทวินโท (2550) ได้อธิบายว่าเป็นวิชาที่ว่าด้วยความเป็นไปของสรรพสิ่งทั้งหลายและพฤติกรรมที่เหมาะสมในการดำเนินชีวิต โดยคำว่า “จริยะ” มีรากศัพท์จากภาษาบาลี และสันสกฤต แปลว่า การไปหรือการดำเนินไป ส่วน “ศาสตร์” มาจากภาษาสันสกฤต แปลว่า ตำราหรือวิชา เมื่อรวมกันจึงหมายถึงศาสตร์ที่ศึกษาทั้งในแง่กว้างเกี่ยวกับการดำเนินไปของสรรพสิ่ง และในแง่แคบที่เกี่ยวกับการประพฤติของมนุษย์ โดยมุ่งพิจารณาว่าอะไรคือสิ่งที่ดีหรือชั่ว และจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตคืออะไร ในการแสดงเพลงชอนั้นเนื้อหาที่ปรากฏในบทประพันธ์พบว่าศิลปินมีการนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา รวมถึงแนวการปฏิบัติตนที่เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนสังคมมาใช้ในการนำเสนอ ดังที่พรชลิ พักผ่อน (พัชรี ศรีล้านนา) ศิลปินช่างชอสตรี อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ได้แสดงความคิดเห็นของหลักจริยศาสตร์ที่ปรากฏในเพลงชอล้านนาความว่า:

“...เนื้อหาที่เราถ่ายทอดในการขอ โดยเฉพาะในช่วงเช้าถึงสาย มักเน้นเรื่องคุณธรรม เนื่องจากส่วนใหญ่จะขอตามวัด จึงต้องใช้บทขอที่เกี่ยวข้องกับงาน เช่น เรื่องศีลห้า การทำทาน หรือการเกิดและตาย ขึ้นอยู่กับลักษณะของงานนั้น ๆ...”

ที่มา: พัทรี ศรีล้านนา (สัมภาษณ์, 16 มีนาคม 2567)

การศึกษาวิจัยเพลงขอล้านนาในช่วงปี 2545-2566 มีงานวิจัยที่ศึกษาทั้งสิ้น 23 เรื่อง ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 5 ประเด็น ได้แก่ 1) การละเล่นพื้นบ้านในมิติดนตรีพื้นบ้านภาคเหนือ 2) พิธีกรรมและความเชื่อของเพลงขอล้านนา 3) การใช้เพลงขอล้านนาในการเล่าเรื่องวรรณกรรมพื้นบ้าน 4) กลวิธีการสอนของพ่อครูแม่ครูเพลงขอ และ 5) การสร้างสรรค์ผลงานการแสดงโดยใช้เพลงขอ ผู้วิจัยพบข้อจำกัดในการศึกษาด้านจริยศาสตร์ของเพลงขอ โดยเฉพาะในแง่ของการส่งเสริมคุณธรรมในสังคมล้านนา งานวิจัยส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับด้านดนตรีและการแสดงมากกว่าการวิเคราะห์จริยธรรมที่สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนี้ยังขาดการเชื่อมโยงจริยศาสตร์กับการพัฒนาสังคมและความยั่งยืนของชุมชนล้านนา จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการศึกษาที่มุ่งเน้นการวิเคราะห์บทบาทของเพลงขอในการส่งเสริมคุณค่าทางจริยธรรม และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน เพื่อให้เพลงขอเป็นเครื่องมือสำคัญในการเสริมสร้างสังคมที่มีคุณธรรมและความสมดุอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

- 1) เพื่อวิเคราะห์คุณค่าจริยศาสตร์ที่ปรากฏในเพลงขอล้านนาในการพัฒนามนุษย์

นิยามศัพท์ในการวิจัย

1) เพลงขอล้านนา หมายถึง ศิลปะการขับร้องพื้นบ้านของภาคเหนือที่มีรูปแบบเฉพาะตัว โดยใช้ภาษาถิ่นในการถ่ายทอดเรื่องราว คติความเชื่อ และคุณค่าทางวัฒนธรรม ผ่านท่วงทำนองและจังหวะที่แผ่ด้วยสาระทางคตินิยมและคติโลก

2) ภาพสะท้อน หมายถึง การแสดงออกหรือการถ่ายทอดความคิด ความเชื่อ หรือคุณค่าในสังคมผ่านบทเพลงขอ โดยสามารถแสดงให้เห็นถึงแนวคิดหรือหลักจริยธรรมที่แฝงอยู่ในเนื้อหาและการแสดง

3) คุณค่าจริยศาสตร์ หมายถึง หลักเกณฑ์หรือแนวทางในการแยกแยะสิ่งที่ดีและชั่ว พฤติกรรมที่เหมาะสมในการดำเนินชีวิต โดยอาจครอบคลุมถึงศีลธรรม จริยธรรม และคุณธรรม ซึ่งถูกถ่ายทอดผ่านบทเพลงเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกและพฤติกรรมที่ดีของผู้ฟัง

4) การพัฒนามนุษย์ หมายถึง กระบวนการส่งเสริมให้มนุษย์มีการพัฒนาด้านจิตใจ สติปัญญา และพฤติกรรม ผ่านการเรียนรู้และซึมซับคุณค่าในบทเพลงขอ ซึ่งช่วยให้เกิดการปรับตัวในสังคมอย่างเหมาะสมและมีคุณธรรม

วิธีการวิจัยหรือระเบียบวิธีการวิจัย

บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยได้นำเอาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับคุณค่าจริยศาสตร์มาใช้ในการวิเคราะห์เพลงซอล้านนาอันสะท้อนคุณค่าทางจริยศาสตร์เพื่อการพัฒนามนุษย โดยมีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเอกสาร (Documentary Research) โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร รายงาน และสื่อดิจิทัลรวมถึงสื่อออนไลน์ที่เกี่ยวข้อง โดยใช้วิธีการวิพากษ์ภายนอกและภายในเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล

ขั้นตอนที่ 2 การคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัยนี้แบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแรก ศิลปินช่างฆ้องและนักดนตรีที่มีประสบการณ์ด้านการแสดงเพลงซอล้านนาไม่น้อยกว่า 10-20 ปี อายุ 40-70 ปี จำนวน 5 คน โดยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) และแบบลูกโซ่ (Snowball Sampling) และกลุ่มที่ 2 ครูอาจารย์ และนักวิชาการด้านวรรณกรรมไทย จำนวน 5 คน ซึ่งมีความเชี่ยวชาญในด้านวรรณกรรม ภาษา และจริยศาสตร์ เพื่อช่วยในการวิเคราะห์เนื้อหาคุณค่าในเพลงซอล้านนา โดยสามารถเชื่อมโยงเพลงกับคติความเชื่อและแนวคิดทางวัฒนธรรมที่มีผลต่อการพัฒนามนุษย์ การเลือกผู้ให้ข้อมูลทั้ง 2 กลุ่มเริ่มจากการคัดเลือกผู้ที่มีคุณสมบัติตรงตามเกณฑ์ แล้วขอให้ผู้ให้ข้อมูลแนะนำบุคคลอื่นที่มีประสบการณ์ในเรื่องที่ศึกษา โดยใช้วิธีการคัดเลือกเดียวกันจนกว่าจะได้ข้อมูลครบถ้วน เครื่องมือในการวิจัยคือแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-in-depth interview) ซึ่งแบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่ 1) ข้อมูลทั่วไป ได้แก่ ชื่อ อายุและประสบการณ์ด้านการแสดงเพลงซอล้านนา/การศึกษาวิจัยด้านวรรณกรรมไทย วรรณกรรมท้องถิ่น เพลงพื้นบ้าน และ 2) การวิเคราะห์คุณค่าจริยศาสตร์ในเพลงซอล้านนา โดยเน้นประเด็นสำคัญ ได้แก่ ความสัมพันธ์ของเพลงซอล้านนา กับวิถีชีวิตคนล้านนา เนื้อหาด้านจริยธรรมที่ศิลปินเลือกใช้ในการนำเสนอคติความเชื่อ การปลูกฝังความแนวคิดคติเชือทางพระพุทธศาสนาในชุมชนล้านนา และลักษณะเนื้อหาที่ปรากฏในบทประพันธ์เพลงซอล้านนา

ในการพิทักษ์สิทธิและปกป้องความลับของผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัย ผู้วิจัยจะดำเนินการดังนี้ 1) ผู้วิจัยขออนุญาตบันทึกเสียงและถอดเทปสัมภาษณ์ โดยข้อมูลทั้งหมดจะถูกจัดเก็บและทำลายหลังจากเสร็จสิ้นการวิจัยในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2568 2) ผู้ให้ข้อมูลมีสิทธิไม่ตอบคำถามที่รู้สึกอึดอัดหรือไม่สบายใจ และสามารถถอนตัวจากการวิจัยได้โดยไม่ต้องแจ้งเหตุผลล่วงหน้า โดยการไม่เข้าร่วมจะไม่มีผลกระทบต่อผู้ให้ข้อมูล 3) ข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูลจะถูกเก็บรักษาเป็นความลับและไม่เปิดเผยต่อสาธารณะ จะรายงานผลการวิจัยในรูปแบบภาพรวม โดยข้อมูลจะเปิดเผยเฉพาะผู้เกี่ยวข้องกับการวิจัยและคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน

ขั้นตอนที่ 3 การศึกษาภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกศิลปินช่างฆ้องและนักดนตรีในพื้นที่ รวมถึงการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในการแสดงเพลงซอล้านนาในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ครอบคลุม 4 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองเชียงใหม่ อำเภอแม่ริม อำเภอหางดง และอำเภอจอมทอง การสังเกตการแสดงจากคณะซอล้านนาเชียงใหม่ คณะจันต๊อบ จอมทอง และคณะพัชร ศรีล้านนา และการสัมภาษณ์นักวิชาการทั้งในและนอกพื้นที่ศึกษา

ขั้นตอนที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูลและการสรุปผลการวิจัย ผู้วิจัยนำข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร การสังเกต และการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์เชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์การวิจัย โดยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบ สามเส้า (triangulation) ตามแนวคิดของ Denzin (1970; อ้างถึงในสุรางค์ จันทวานิช, 2563) ด้วยการใช้ ข้อมูลจากขั้นตอนที่ 3 มาใช้ในการวิเคราะห์ นำข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร การลงพื้นที่ การสังเกต และการสัมภาษณ์มาเปรียบเทียบและตรวจสอบร่วมกันเพื่อความเชื่อถือได้และความถูกต้องในการวิเคราะห์ จากนั้นจัดทำรายงานในรูปแบบเชิงพรรณนา

ผลการศึกษา

ผลการวิจัยพบว่าภาพสะท้อนของคุณค่าจริยธรรมในการพัฒนามนุษย์ปรากฏ 2 คุณค่า ได้แก่

1) คุณค่าจริยศาสตร์ในเพลงซอล้านนาที่มีต่อข้อคิดต่อบุคคลและครอบครัว คุณค่าจริยศาสตร์ในเพลง ซอล้านนาและบทบาทในการพัฒนาตัวบุคคลและครอบครัว แบ่งออกเป็น 3 ประการ ดังนี้

1.1) คุณค่าจริยศาสตร์ของเพลงซอล้านนาในการถ่ายทอดแนวคิดบุคคลต้นแบบและคตินิยม คุณค่าจริยศาสตร์ในการประพันธ์เพลงซอล้านนาถึงการนำหลักปฏิบัติของบุคคลต้นแบบมาใช้เพื่อสื่อสารคติ ข้อคิดและสร้างความตระหนักรู้แก่ผู้ฟัง ส่งเสริมการสร้างวิจรรณญาณและการปรับประยุกต์ใช้ใน ชีวิตประจำวัน เช่น การยกตัวอย่างครูบาเจ้าศรีวิชัยผู้เป็นต้นบุญแห่งล้านนา พระภิกษุที่อุทิศตนทั้งทางศาสนา และการพัฒนาชุมชนล้านนา ซึ่งเป็นบุคคลต้นแบบที่ควรศึกษาประวัติและนำแนวทางไปใช้ในการดำเนินชีวิต โดยแม่ครูบัวซอน ถนอมบุญ ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (การแสดงพื้นบ้าน-การขับขอ) ประจำปี พ.ศ. 2555 ได้ประพันธ์บทขอไว้ โดยผู้วิจัยคัดบทประพันธ์เพลงขอ มาบางส่วนบางตอนความว่า:

บทที่ 99

นักบุญแห่งล้านนาไทย

ตอนนั้นหลวงศรีประกาศ

ที่วัดเบญจมบพิตร

ที่ได้ติดโทษต้องจำ

ท่านบ่เคยมีใจอาฆาต

ท่านไปเยี่ยมครูบาศรีธรรม

ท่านได้อุทิศบุญกรรม

เป็นกรรมประเดิมเติมเพิ่ม³

ที่มา: บัวซอน ถนอมบุญ (ม.ป.ป.; อ้างถึงในปนัดดา โตคำนุช, 2562)

³ บทขอเรื่องประวัติครูบาศรีวิชัย (ครูบาศรีธรรม) ศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมจากหนังสือการขับขานเพลงขอ: บทเพลงขอพื้นบ้าน ล้านนา โดยปนัดดา โตคำนุช (2562)

จากบทประพันธ์เพลงซอข้างต้นสะท้อนคิดได้ว่าคุณลักษณะของบุคคลที่ไม่มีใจอาฆาต แม้ในสถานการณ์ที่เต็มไปด้วยความขัดแย้งหรือการถูกละเมิด โทษ ในกรณีของครูบาศรีวิชัยที่ได้มีความถือโกรธต่อครูบาศรีธรรมครั้นเมื่อเคยได้รับโทษทางสงฆ์มาก่อน จึงถือได้ว่าเป็นเครื่องแสดงถึงการไม่ยึดติดกับการแก้แค้น หรือความเครียดจากผลกระทบที่ตนเองต้องเผชิญ การอุทิศบุญกรรมที่เกี่ยวข้องกับการติดโทษและการทำความดีในขณะเดียวกันสะท้อนถึงหลักการของการพ้นจากกรรมและการพัฒนาใจให้มีความเมตตาและมีคุณธรรม

1.2 บทบาทของเพลงซอล้านนาในการเผยแพร่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาคุณค่าจริยศาสตร์ในการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในบทประพันธ์เพลงซอสะท้อนให้เห็นถึงการนำแนวคิดและคำสอนทางพระพุทธศาสนาอธิบายให้เข้าใจง่ายและนำไปปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน โดยการใช้หลักธรรมเช่น การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ศีลธรรม มรรคมีองค์แปด และนิพพาน ผ่านภาษาและท่วงทำนองที่ชวนฟัง พรรชลี พักผ่อน ศิลปินช่างซอจากอำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ได้นำเสนอเนื้อหาหลักธรรมผสมผสานกับเรื่องราวชีวิตประจำวัน เพื่อสื่อสารไปยังผู้ฟังพร้อมทั้งสร้างสีสันและความสนุกสนานในการแสดงควาว่า:

“...ซอกับวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมล้านนาเป็นสิ่งที่หนีกันไม่พ้นเรานำซอมาใช้พูดคุยกัน สื่อสารกัน ไม่ว่าจะเป็นคนหนุ่มสาวหรือคนสูงอายุ เหมือนกัน การเชื่อมคนเข้าด้วยกัน เราใช้ซอในการบอกเล่าสิ่งต่าง ๆ ของล้านนาเรามีอะไร...”

ที่มา: พัทรี ศรีล้านนา (สัมภาษณ์, 12 มีนาคม 2567)

นอกจากการนำศีลธรรมทางพระพุทธศาสนา ศิลปินช่างซอยังนำคติธรรมหลายประเด็นมาประพันธ์เพลงซอ โดยเน้นเรื่องความไม่เที่ยงของกายสังขารและความทุกข์ หรือที่ในภาษาล้านนาพูดว่า “ตึก” ซึ่งพบได้จากเนื้อหาของเพลงซอ เช่น ทุกข์จากการเกิด การตาย ความห่วงใยในครอบครัว เช่น ลูกและภรรยา รวมถึงทุกข์จากการขาดแคลนทรัพย์สินและที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็นความทุกข์ในชีวิตประจำวัน ดังปรากฏในคำร้องขับขานเพลงซอล้านนาของการทำการแสดงของพรรณี แม่แดง (2566) ที่ได้รับการบันทึกการแสดงและนำเสนอผ่านสื่อออนไลน์ ดังที่ผู้วิจัยได้คัดมาบางส่วนควาว่า:

...เป็นว่าอย่างตีสองเกิดเป็นมนุษย์	ตึกก่อคือความตึก มันตึงบ่ตึกบ่เต้า
ตึกเติง (ทุกข์ถึง) คนหนุ่มตึกเติงคนเฒ่า	ตึกกับ (ทุกข์กับ) ลูกเต้าเมีย...แปง (คำสร้อย)
เป็นว่าเกิดเป็นคนห้วนกันซุก	ความตึกเป็นประการตีสอง
ตึกบ่มีเงินบ่มีทอง	ตึกบ่มีรถขับ ตึก...บ่มีบ้าน
ฐานะตึกยากอ้อบจัน (อ้อจน)	เกิดมาเป็นคนหอยคอเหี้ย จิมแหละนอ... ⁴

ที่มา: พรรณี แม่แดง (2566)

⁴บทซอเรื่อง สังขาร ศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมจาก <https://shorturl.asia/oUnuc>

1.3) เพลงขอล้านนากับการส่งเสริมจริยธรรมและความตระหนักรู้ในหน้าที่ของบุคคลและครอบครัว เนื้อหาของบทประพันธ์เพลงขอหมักสอนให้เด็กและเยาวชนมีความตระหนักรู้ในหน้าที่หลักและการประพฤติปฏิบัติตนสุจริตตามทำนองครองธรรมของชุมชนในด้าน นอกจากนี้ยังช่วยสร้างความตระหนักรู้ในเพศและวัยอื่น ๆ ผ่านการกระตุ้นความคิดและส่งเสริมการปฏิบัติตามหลักธรรมในท้องถิ่น ซึ่งศิลปินผู้ประพันธ์มุ่งเน้นที่เด็กและเยาวชน ดังปรากฏในบทประพันธ์เพลงขอล้านนาของแม่ครูบัวซอน ถนอมบุญ ความว่า:

เยาวชนคนดีต้องมีสุจริต	ถ้าหากเดินทางผิดชีวิตจะลุ่มจุ่ม
เขามั้ยกันต่อต้านพวกมารสังคม	ขอหื้อเยาวชนเป็นคนดีทั่วหน้า
บ่ได้เสียเวลาจ่ายพัฒนาประเทศ	นี้ແ່ນອ ໄວ້ແລ່ນ ⁵

ที่มา: บัวซอน ถนอมบุญ (ม.ป.ป.; อ้างถึงในสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2550)

2) คุณค่าจริยศาสตร์ในเพลงขอล้านนาที่มีต่อแนวคิดต่อปัทมทางสังคม แบ่งออกเป็น 4 ด้าน ดังนี้

2.1) ด้านสังคม การเมืองการปกครอง และเศรษฐกิจ เพลงขอล้านนาได้สะท้อนปัญหาสังคม การเมือง และเศรษฐกิจในยุคปัจจุบันด้วยการสื่อสารเกี่ยวกับความเหลื่อมล้ำทางสังคมและเสียงเรียกร้องของประชาชนที่ต้องการการเปลี่ยนแปลง เพลงมักเน้นความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของชุมชน ศิลปินช่างขอได้นำเสนอหลักธรรมที่ใช้ในการดำเนินชีวิตเพื่อสร้างประโยชน์ในชุมชน รวมถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อผู้คน การสื่อสารผ่านเพลงขอจึงมีบทบาทในการกระตุ้นอารมณ์และสร้างสำนึกร่วมในสังคม ตัวอย่างบทประพันธ์เพลงขอที่กล่าวถึงผู้คนและเหตุการณ์ต่าง ๆ แสดงให้เห็นถึงการสะท้อนปัญหาสังคมและการมีส่วนร่วมในการพัฒนา ดังตัวอย่างบทประพันธ์เพลงขอดังนี้

บทที่ 58 การเป็นธู (พระ) เจ้าครูบา	ต้องมีศรัทธาความเชื่อ
ลำดับลำดับมาถึงเมื่อ	มีการกิดสร้างหนทาง
ศรัทธาตนแก่คนเฒ่า	ท่านมาเป็นเค้าแผ้วถาง
ที่เฟิ่นจะสร้างหนทาง	ขึ้นวันแก่งสร้อยพระธาตุ

ที่มา: บัวซอน ถนอมบุญ (ม.ป.ป.; อ้างถึงในปนัดดา โตคำนุช, 2562)

⁵ บทขอเรื่อง หน้าที่เยาวชน ของบัวซอน ถนอมบุญ ศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมจากหนังสือสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นศิลปะการแสดง
พื้นบ้าน: เอกสารประกอบหลักสูตรสาระการเรียนรู้สุขุข โดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2550)

บทที่ 59 ตามที่เพิ่นได้นิมนต์
ไปช่วยสร้างทางขึ้นธาตุ
ละแม่อยู่วันบ้านก้อ
แลยกกลับมาวัดแม่เต็น

พระน้อยหลายตนก็ไปนักขนาด
สำเร็จหลายวัน...หลายคืน
นกถึงแต่ต้องทนฝึกฝน
ด้วยความคิดถึงเจ้าแม่⁶

ที่มา: บัวซอน ถนอมบุญ (ม.ป.ป.; อ้างถึงในปนัดดา โตคำนุช, 2562)

จากตัวอย่างข้างต้นเป็นการกล่าวถึงบุคคลต้นแบบที่ปฏิบัติหน้าที่ในการพัฒนาสังคม และถือเป็นแบบอย่างสำคัญแก่บุคคลต่าง ๆ ในชุมชนและสังคม ซึ่งแบบอย่างดังกล่าวนี้ยังผลให้ผู้คนได้ปฏิบัติดีปฏิบัติตามแนวทางของต้นแบบที่ได้รับการยอมรับ ส่งผลต่อความสงบสุขอันบังเกิดขึ้นแก่ชุมชนและสังคมที่ผู้คนอาศัยอยู่ร่วมกัน

บทประพันธ์เพลงขอสะท้อนสถานการณ์ในช่วงเวลาหนึ่งที่มีผลกระทบต่อสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และการปกครอง โดยเฉพาะในพื้นที่ชุมชนล้านนา ศิลปินช่างขอได้ใช้บทเพลงเพื่อสะท้อนความทุกข์ยากของผู้คนในสังคม ผ่านการนำเสนอที่กระตุ้นให้เกิดความรู้สึกร่วมจากผู้ฟัง ซึ่งมีเป้าหมายในการสร้างจิตสำนึกและปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในสังคม การนำเสนอเช่นนี้ไม่เพียงแต่สะท้อนภาพความเป็นจริงของสังคมในเวลานั้น แต่ยังเป็นการส่งเสริมให้เกิดการตระหนักรู้และการปรับตัวในทางที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณค่าทางจริยธรรมในระดับบุคคลและชุมชน ดังตัวอย่างบทประพันธ์เพลงขอความว่า:

คอยดักฟังอันนี้ก้อยังเนอเจ้า	ตัวเราจะเล่าที่เพื่อนหล่อเชื่อนยันฮี
ก็อินดูพี่น้องบ้านนาบ้านกอ	บหนักก็จำไดหนี่
เพราะเพื่อนปดเชื่อนยันฮี	น้ำไหลเขาบานเขาปา
พรองวาเปนอันทุกขอันยาก	หนาใจจะจากที่อยู่ที่กิน
เมื่อรัฐบาลแกเงินที่ดิน	ก็อยู่บไคเต็ดขาด

ที่มา: แก้วตาไหล กันทะจันทร์ (2507; อ้างถึงในสุนทร ค่ายอด, 2558)

2.2) ด้านประเพณี วัฒนธรรม เพลงขอล้านนาเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมล้านนาโดยผสมผสานประวัติศาสตร์และประเพณีท้องถิ่นเข้าไปในเนื้อเพลง ซึ่งช่วยเสริมสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับอัตลักษณ์และคุณค่าของชุมชนในอดีต และส่งเสริมให้ชุมชนรับรู้ถึงรากเหง้าของตน เพลงขอล้านนาแสดงให้เห็นวิถีชีวิตที่สืบทอดมาตามรุ่น โดยศิลปินช่างขอใช้ความรู้ด้านต่าง ๆ เช่น ความเชื่อทางพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ และประเพณีท้องถิ่น เช่น พิธีบวชและงานทำบุญ ซึ่งมีคุณค่าในการส่งเสริมความเคารพและการอยู่ร่วมกันอย่าง

⁶ อัดตชีวประวัติพระเดชพระคุณท่านพระครูบาเจ้าชัยยะวงศาพัฒนา ศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมจากหนังสือการขับขานเพลงขอ: บทเพลงขอพื้นบ้านล้านนา โดยปนัดดา โตคำนุช (2562)

สงบสุขในสังคมโดยธารทิพย์ บุญเทียม (คำหน้อย แม่แจ่ม) ศิลปินช่างชอ อำเภอบางคนที จังหวัดสงขลา ได้แสดงทัศนะจากประสบการณ์การเป็นศิลปินช่างชอที่ได้นำเสนอเนื้อหาต่าง ๆ รวมถึงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม รวมไปถึงประเพณีล้านนาความว่า:

“...เพลงชอไม่เพียงให้ความบันเทิง แต่เป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดและรักษา วัฒนธรรมล้านนา ช่วยให้คนรุ่นใหม่เข้าใจประวัติศาสตร์ ประเพณี และวิถีชีวิตที่สืบทอดจาก บรรพบุรุษ โดยเฉพาะความเชื่อทางพุทธศาสนาและพิธีกรรมที่ส่งเสริมความสงบสุขในชุมชน เพลงชอยังสร้างความภาคภูมิใจในรากเหง้าและตระหนักถึงความสำคัญของการรักษา ประเพณีอันดีงาม...”

ที่มา: ธารทิพย์ บุญเทียม (สัมภาษณ์, 30 มีนาคม 2567)

2.3) ด้านการศึกษา พบว่าบทประพันธ์เพลงชอล้านนาส่งเสริมการศึกษาอย่างจริงจัง โดยเน้นการพัฒนาความรู้ความสามารถและการเรียนรู้จากประสบการณ์ชีวิต เพื่อสร้างสังคมที่ดี ศิลปินเพลงชอถ่ายทอดเนื้อหาผ่านการศึกษา 3 รูปแบบ ได้แก่ การศึกษาตามอัธยาศัย (เช่น สำนักช่างชอ) การศึกษานอกระบบ (เช่น การอบรมระยะสั้น) และการศึกษาในระบบ (เช่น การผสมผสานเนื้อหาในรายวิชา) โดยมีเป้าหมายที่เด็ก เยาวชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น ผู้ปกครอง ครู และชุมชน เนื้อหาเน้น 3 ด้านหลัก คือ การส่งเสริมการศึกษาในระบบ การส่งเสริมความรู้รอบตัว และการส่งเสริมบทบาทของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งกฤษฎพงศ์ ทัศนบรรจง อาจารย์ประจำสาขาวิชานาฏยสังคีต คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้แสดงทัศนะและอธิบายถึงคุณลักษณะของเพลงชอล้านนาที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์กับการจัดการศึกษาของเด็กและเยาวชนความว่า:

“...เพลงชอล้านนาใช้ภาษาถิ่นเหนือ ซึ่งแม้จะมีสำเนียงที่แตกต่างกันบ้าง แต่ก็ทำให้ผู้คนในภาคเหนือสามารถเข้าใจได้ การนำชอมาใช้ในการศึกษาเป็นเครื่องมือที่สำคัญ ไม่ได้จำกัดเฉพาะในโรงเรียน โดยเฉพาะเด็กจะสามารถเรียนรู้จากเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของพวกเขา สิ่งที่สำคัญคือการสร้างโอกาสให้เด็กสามารถเข้าถึงเพลงชอ และให้เพลงชอเข้าถึงเด็กได้อย่างแท้จริง...”

ที่มา: กฤษฎพงศ์ ทัศนบรรจง (สัมภาษณ์, 3 มิถุนายน 2567)

เนื้อหาที่ได้รับการนำเสนอเพื่อสร้างความตระหนักรู้ถึงความสำคัญของการศึกษาที่มีปรากฏในเพลงชอล้านนาที่ศิลปินได้รังสรรค์เพื่อกระตุ้นเตือน ด้วยความเข้าใจต่อความสำคัญของการศึกษา ดังตัวอย่างบทประพันธ์เพลงชอความว่า:

บทที่ 14

(ชาย)	ประเทศชาติจะรุ่งเรือง	เพราะเยาวชนพลเมืองเขามีความรู้
	วันหน้าวันลูกเขาใหญ่ขึ้นมา	จะได้ภูมิปัญญามาพัฒนาประเทศ
	มีวิชาความรู้ไว้ทำมาหากิน	ทรัพย์อยู่ในดินเพราะเป็นลีนเกษตร
	จะได้นำเงินดอลลาร์จากต่างประเทศ	เข้ามาช่วยเกษตร เมืองไทย
	ถ้าเขาบ่เรียนเขาตังบ่หลีก (ไม่ฉลาด)	คนดีบ่รู้จักก็ยังมีแถมหลาย
	จับใส่บางคนก็เผ่าปอจะดีตาย	เขาตังบ่สนใจก่านเมืองก่านบ้าน
	รู้ไว้ไว้ว่าใส่บ่าแบกหาม	แล้วอ้ายจะขอถามข้อต่อไปแถมนั้น...จิม ⁷

ที่มา: บัวซอน ธนอมบุญ (ม.ป.ป.; อ้างถึงในสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2550)

จากบทประพันธ์ข้างต้นสะท้อนคิดว่าบทประพันธ์ข้างต้นสะท้อนถึงบทบาทของการศึกษาในการพัฒนาประเทศ โดยเน้นการสร้างพลเมืองที่มีคุณภาพ อย่างไรก็ตาม ยังคงมีข้อจำกัดในด้านมุมมองต่อการพัฒนา ซึ่งให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจและเงินตราต่างประเทศเป็นหลัก ขณะเดียวกันกลับละเลยมิติทางสังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม นอกจากนี้ ยังสะท้อนปัญหาความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา เนื่องจากการเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพยังไม่ทั่วถึง อีกทั้งขาดการกล่าวถึงการศึกษาที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างสร้างสรรค์ รวมถึงการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษากับการพัฒนาประเทศที่ยังคงเป็นไปในลักษณะเรียบง่าย ทั้งที่ประเด็นเหล่านี้มีความซับซ้อนและต้องอาศัยการแก้ไขในหลายมิติ

2.4) ด้านสิ่งแวดล้อม เพลงขอล้านนาสะท้อนปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากกิจกรรมของมนุษย์ เช่น การตัดไม้ทำลายป่า พร้อมทั้งส่งเสริมจิตสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เยาวชนและประชาชนตระหนักถึงคุณค่าและมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาอย่างยั่งยืน รายงานการประชุมติดตามความก้าวหน้าด้านการพัฒนาที่ยั่งยืนในภาคเหนือ (พ.ศ. 2565-2566) ระบุว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมยังคงเป็นประเด็นสำคัญ โดยในปีแรกมีสามปัญหาหลัก ได้แก่ หมอกควัน ภัยพิบัติจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และการจัดการพื้นที่ป่าและไฟป่า ส่วนในปีถัดมาได้เพิ่มปัญหากัญเถ้า ข้อมูลดังกล่าวสะท้อนว่าภาคเหนือยังคงให้ความสำคัญต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติควบคู่ไปกับการส่งเสริมความเสมอภาคทางการศึกษา ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนหากพิจารณาถึงเนื้อหาด้านการรณรงค์และส่งเสริมเรื่องการสร้างความรู้ตระหนักรู้ถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มีในพื้นที่ภาคเหนือ เพลงขอล้านนาได้รับการนำมาใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารสำคัญไปยังผู้คนในชุมชนและสังคมคนเมือง ดังตัวอย่างของบทประพันธ์เพลงขอความว่า:

⁷ บทขอเรื่อง หน้าที่เยาวชน ของบัวซอน ธนอมบุญ ศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมจากหนังสือสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นศิลปะการแสดงพื้นบ้าน: เอกสารประกอบหลักสูตรสาระการเรียนรู้ขับขาน โดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2550)

(ข) เถอะจ้วยกันปลูกป่าไม้ฮักษาเอาไว้วางใหญ่ไพศาล ถ้าขาดต้นไม้จะฮ้อนไหม้กันดาร
ต้นน้ำลำธารขุนวังจะขาดแห้ง อนุรักษ์ไว้อย่าได้ตัดฟัน ทือมนุษย์ฮุดกันไว้ป้องกันภัยแรง [แล้ง]⁸

ที่มา: สวท. เชียงราย (ม.ป.ป.; อ้างถึงในขวัญชัย หมั่นคำ และคณะ, 2540)

เพลงขอล้านนาที่สะท้อนคุณค่าจริยศาสตร์ในหลายมิติ พบว่าเพลงขอล้านนามีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างคตินิยมและแนวทางการพัฒนาทั้งในระดับบุคคลและครอบครัว ผ่านการใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและแนวคิดของบุคคลต้นแบบ เช่น ครูบาศรีวิชัยที่แสดงถึงการไม่ยึดติดกับความแค้นและการอุทิศบุญกรรม การนำเสนอหลักธรรมในรูปแบบเพลงยังช่วยให้ผู้ฟังสามารถประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ เช่น การตระหนักถึงความไม่เที่ยงของชีวิตและความทุกข์ที่เกิดจากการเกิดแก่เจ็บตาย นอกจากนี้เพลงขอล้านนายังมีบทบาทในการส่งเสริมการพัฒนาความรู้ความสามารถของเยาวชนผ่านการเรียนรู้จากชีวิตประจำวัน รวมถึงการสื่อสารถึงปัญหาสังคม การเมือง การศึกษา และสิ่งแวดล้อม เพื่อกระตุ้นความร่วมมือและการตระหนักรู้ในบทบาทของการรักษาวัฒนธรรมและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

การอภิปรายผลการวิจัย

1. คุณค่าจริยศาสตร์ที่พบในเพลงขอล้านนา เพลงขอล้านนาเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดคุณค่าทางจริยธรรมและศีลธรรมในสังคมล้านนา โดยศิลปินช่างขอใช้ประสบการณ์ชีวิต ความเชื่อ และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นสื่อกลางในการส่งเสริมคุณธรรม เช่น ความกตัญญู การทำความดี และการรักษาความสัมพันธ์ในครอบครัว เนื้อหาเพลงขอมักเน้นย้ำถึงความสำคัญของการเคารพผู้ใหญ่ การให้เกียรติ และการดูแลซึ่งกันและกันในครอบครัวดังที่ประพันธ์ แก้วเก้ และคณะ (2565) ได้อธิบายว่าเพลงขอล้านนาเป็นเพลงที่มีเนื้อหาหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา รวมถึงหลักความเป็นจริงของมนุษย์ และหลักจริยธรรมในการใช้ชีวิตที่ส่งเสริมเพลงคำเมืองในวิถีล้านนาให้ดำรง ซึ่งสะท้อนถึงค่านิยมและศีลธรรมของสังคมล้านนาในอดีตได้อย่างชัดเจน ในอีกแง่หนึ่งคุณค่าจริยศาสตร์ในด้านนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าเพลงขอล้านนาที่มีบทบาทหน้าที่ในกลุ่มเทศกาลสังคมซึ่งสอดคล้องไปกับแนวคิดเรื่องระบบสังคมและหน้าที่พื้นฐานของทาลคอตต์ พาร์สันส์ (Talcott Parsons) ที่กล่าวถึงระบบสังคมไว้ว่า สังคมมีความเป็นระบบ และในระบบสังคมนี้มีหน้าที่ คือ มีการกระทำกิจกรรมเพื่อมาตอบสนองความต้องการของระบบ (ชื่นชนก โควินท์, 2565; สุภางค์ จันทวานิช, 2565) อย่างไรก็ตามในปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมส่งผลให้นิยามในเพลงขอลดลง เนื่องจากวิถีชีวิตที่เร่งรีบและการเข้ามาของสื่อสมัยใหม่ ทำให้การถ่ายทอดคุณค่าทางจริยธรรมผ่านเพลงขอเผชิญกับความท้าทาย ดังนั้นการปรับปรุงเนื้อหาและรูปแบบการนำเสนอให้สอดคล้อง

⁸ บทขอเรื่อง อนุรักษ์ป่าไม้ รักษาต้นน้ำลำธาร ของ สวท.เชียงราย ศึกษาเพิ่มเติมในหนังสือเพลงขอเพลงพื้นบ้านล้านนาโดย ขวัญชัย หมั่นคำ และคณะ, 2540)

กับยุคสมัย รวมถึงการส่งเสริมผ่านสื่อดิจิทัล อาจเป็นแนวทางในการรักษาและสืบทอดคุณค่าทางจริยธรรมที่ปรากฏในเพลงขอล้านนาให้คงอยู่

2. บทบาทของเพลงขอล้านนาในการถ่ายทอดภูมิปัญญาและวัฒนธรรมล้านนา เพลงขอล้านนาเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่มีบทบาทสำคัญในการรักษาและถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยผ่านการขับร้องและเนื้อหาที่สะท้อนถึงวิถีชีวิต วัฒนธรรม และค่านิยมของชุมชนล้านนา เนื้อหาเพลงขอล้านนากว้างขวางไปทั่วทุกหนทาง ศิลธรรม คำสอนทางศาสนา และประสบการณ์ชีวิต ซึ่งช่วยปลูกฝังคุณธรรมและค่านิยมที่ดีให้แก่เยาวชน ซึ่งศราวุฒิ โอชะพนม และภักดีกุล รัตน (2567) ได้สะท้อนคิดความสำคัญของการแสดงขอล้านนาให้เห็นถึงวิถีชีวิต ความเชื่อ ค่านิยม และขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ของชาวล้านนา อีกทั้งยังมีการกล่าวถึงการสืบทอดศิลปะการแสดงขอล้านนาจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งเป็นการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ที่มีคุณค่าจากคนรุ่นเก่าไปสู่คนรุ่นใหม่ นอกจากนี้เพลงขอล้านนายังเป็นสื่อกลางที่เชื่อมโยงระหว่างคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ ทำให้เกิดการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์จากรุ่นสู่รุ่น ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องไปกับบทบาทของเพลงขอล้านนาที่เชื่อมโยงไปกับแนวคิดเรื่องหน้าที่พื้นฐาน 4 ประการของทัลคอตต์ พาร์สันส์ (Talcott Parsons) ซึ่งส่วนหนึ่งได้กล่าวถึงประเด็นที่สังคมต้องรักษาแบบแผน (Latency หรือ Pattern Maintenance) ซึ่งบทบาทของเพลงขอล้านนามีส่วนสำคัญในการเติมเต็มกระบวนการดังกล่าว (ชินชนก โควินท์, 2565; สุภางค์ จันทวานิช, 2565)

3. ความท้าทายและแนวทางในการส่งเสริมเพลงขอล้านนาในสังคมปัจจุบัน แม้เพลงขอล้านนาจะเป็นศิลปะพื้นบ้านที่มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดค่านิยมและจริยธรรมของชุมชนล้านนา ผ่านการขับร้องที่สะท้อนหลักธรรมทางพุทธศาสนา ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและประเด็นทางสังคม แต่การเปลี่ยนแปลงของสังคม วัฒนธรรม เทคโนโลยี และเศรษฐกิจได้ส่งผลให้ความนิยมในเพลงขอล้านนาลดลง วิถีชีวิตที่เร่งรีบและการเข้ามาของสื่อบันเทิงสมัยใหม่ทำให้คนรุ่นใหม่หันไปให้ความสนใจกับรูปแบบศิลปะที่เข้าถึงง่ายและสอดคล้องกับพฤติกรรมผู้บริโภคในยุคโลกาภิวัตน์ (ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร และอรณพ เยื้องไธสง, 2564) ซึ่ง Appadurai (1996) กล่าวถึงยุคนี้ว่า เป็นยุคของการเคลื่อนย้ายไหลเวียนเชิงวัฒนธรรมทั้งในด้านสื่อ วัฒนธรรม รวมถึงเทคโนโลยี ซึ่งจะทำคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่นถูกให้ความสำคัญน้อยลง หรือกลืนกลายเข้ากับวัฒนธรรมกระแสหลัก ทั้งนี้หากมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับยุคสมัย เช่น การนำเพลงขอล้านนาเข้าสู่แพลตฟอร์มดิจิทัลเพื่อเพิ่มการเข้าถึง การบูรณาการเพลงขอล้านนาในหลักสูตรการศึกษาเพื่อปลูกฝังความรู้และความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมถึงการปรับปรุงรูปแบบการแสดงให้ร่วมสมัยและน่าสนใจมากขึ้น ก็อาจช่วยให้เพลงขอล้านนายังคงมีบทบาทในการส่งเสริมค่านิยมทางศิลปวัฒนธรรมและวัฒนธรรมของชุมชนล้านนา พร้อมทั้งดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนในสังคมปัจจุบัน

สรุปผลการศึกษา

จากผลการศึกษาเกี่ยวกับคุณค่าจริยศาสตร์ในเพลงซอล้านนา พบว่าเพลงซอล้านนาเป็นบทกวีสำคัญในเชิงโครงสร้างหน้าที่ที่จะนำไปสู่กระบวนการพัฒนามนุษย์และสังคม ผ่านการถ่ายทอดองค์ความรู้และความเชื่อจากบรรพบุรุษ เพลงซอล้านนาเน้นการสร้างความรู้ด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และการศึกษา ผ่านสื่อศิลปะการแสดง เนื้อหาครอบคลุมทั้งเรื่องทางโลก เช่น การดำเนินชีวิตและกฎหมาย และเรื่องทางธรรม เช่น ศีลธรรมและการปฏิบัติสมาธิ ซึ่งส่งเสริมให้บุคคลพัฒนาตนเองและมีส่วนร่วมในการธำรงระเบียบของสังคมจริยศาสตร์ในเพลงซอล้านนามีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนามนุษย์ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระบบสังคม โดยถ่ายทอดผ่านแนวคิดบุคคลต้นแบบ การเผยแพร่หลักธรรม และการส่งเสริมจริยธรรมเพื่อสร้างความตระหนักรู้ ส่งผลให้บุคคลสามารถพัฒนาตนเองและดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรม ขณะเดียวกันเพลงซอล้านนายังสะท้อนคุณค่าทางจริยศาสตร์ในมิติที่เกี่ยวข้องกับสังคม ประเพณี วัฒนธรรม การศึกษา และสิ่งแวดล้อม การศึกษาในครั้งนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของเพลงซอล้านนาในการเป็นเครื่องมือหนุนเสริม หรือเสริมประสิทธิภาพในการทำหน้าที่ของสถาบันทางสังคมที่เกี่ยวข้อง แต่กระนั้นก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าในยุคปัจจุบันที่พฤติกรรมและการบริโภคสื่อเปลี่ยนแปลงไป การปรับเนื้อหาเพลงซอล้านนาให้เหมาะสมกับบริบทสังคมร่วมสมัยจึงเป็นแนวทางสำคัญในการรักษาและสืบทอดคุณค่าทางจริยศาสตร์ให้ยังคงมีอิทธิพลต่อบุคคล ครอบครัว และสังคมอย่างยั่งยืน ซึ่งสามารถสรุปเป็นภาพ ได้ดังนี้

ภาพที่ 1 ภาพสะท้อนคุณค่าจริยศาสตร์ในการพัฒนามนุษย์

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. หน่วยงานการศึกษา สถาบันผลิตครูผู้สอนด้านดนตรี ศิลปะการแสดงและสถาบันผลิตศิลปินควรสร้างครูหรือศิลปินผู้ได้รับสืบทอดความรู้ความสามารถในการแสดง การประพันธ์ รวมถึงการจัดกิจกรรมที่ใช้เพลงซอล้านนาให้เป็นเครื่องมือในการปลูกฝังคุณธรรมและค่านิยมที่ดีแก่เยาวชนผ่านระบบการศึกษาทั้ง 3 รูปแบบ ได้แก่ การศึกษาในระบบการศึกษา การศึกษานอกระบบการศึกษา และการศึกษาตามอัธยาศัย

2. สภาวัฒนธรรมจังหวัดในพื้นที่ภาคเหนือควรสนับสนุนการสร้างสรรค์และการแสดงเพลงซอล้านนาที่สะท้อนปัญหาสังคมและการเมือง รวมถึงการนำเสนอข้อคิดเกี่ยวกับการบริหารบ้านเมืองและการรักษาสิทธิเสรีภาพ เพื่อให้ผู้ฟังตระหนักถึงบทบาทและหน้าที่ของตนในสังคม และกระตุ้นการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมอย่างเป็นธรรมและยั่งยืนผ่านการสร้างและขยายพื้นที่ในการนำเสนอและเปิดโอกาสให้คณะช่างซอได้ใช้พื้นที่เหล่านั้นในการนำเสนอเนื้อหาอันจะส่งผลต่อแนวคิดและแนวปฏิบัติของผู้คนในชุมชนและสังคม

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. สถาบันการศึกษาควรนำเพลงซอล้านนาไปใช้บูรณาการกับการจัดกิจกรรมในหลักสูตรที่มีการบูรณาการให้เข้ากับกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ เพื่อสอดแทรกเนื้อหาด้านคุณธรรมจริยธรรม รวมถึงวิถีชีวิตท้องถิ่นให้ปรากฏในเนื้อหาอีกทั้งยังใช้เพลงซอล้านนาเป็นเครื่องมือในการเปิดการพื้นที่การเรียนรู้ที่ส่งเสริมการคิดอย่างมีวิจารณญาณตามแนวคิดหลักคุณธรรมทางพระพุทธศาสนาและขยายผลสู่แนวคิดศาสนาต่าง ๆ ที่มีปรากฏในพื้นที่

2. บุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างอาศัยอยู่ในพื้นที่ควรนำเพลงซอล้านนาไปประยุกต์ใช้กับบริบทต่าง ๆ รวมถึงสถานการณ์ในปัจจุบันในการใช้เป็นเครื่องมือการสื่อสารเพื่อกระตุ้นจิตสำนึกหลักปฏิบัติตนตามแนวคิดคำสอนทางพระพุทธศาสนา และขยายผลไปยังการนำเอาแนวคิด จริยธรรมในศาสนาอื่น ๆ ในพื้นที่มาประยุกต์ใช้ และนำไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิต

เอกสารอ้างอิง

ขวัญชัย หมั่นคำ, นารีนารถ กิตติเกษมศิลป์, ธิดาดาว รักดี, ปาริชาติ สถาปัตตานนท์ และรุ่งนภา พิตรปรีชา.

(2540). เพลงซอเพลงพื้นบ้านล้านนา. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชื่นชนก โควินท์. (2565). ฐานทัศน์สังคมวิทยาสำหรับนักการศึกษา. สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร และอรรรณพ เอื้องไธสง. (2564). “หมู่บ้านโลก” ใน “ตำนานของโลกาภิวัตน์”

โดย Peter Alfandary. วารสารวิจัยวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, 5(1), 74-81.

- ปนัดดา โตคำนุช. (2562). การขับขานเพลงขอ: บทเพลงขอพื้นบ้านล้านนา. สำนักศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- ประพันธ์ แก้วเก้, เทพประวิณ จันทรแรง และพูนชัย ปันธิยะ. (2565). การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดตามหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในบทเพลงคำเมืองล้านนาจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา. *วารสารปัญญา*, 29(1), 47-59.
- พรรณี แม่แดง. (2566). ขอปอยเข้าสังข์บ้านบงตันดอยเต่า: จันต๊อบ & พรรณี ขอเล่นกันมอกม่วนคลายเครียด ยามบ่าย. <https://shorturl.asia/oUnuc>
- พระเทวินทร์ เทวินโท. (2550). จริยธรรมศาสตร์ จริยธรรมและคุณธรรม. รุ่งแสงการพิมพ์.
- มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม. (2566). ขอล้านนา. <https://shorturl.asia/0qCod>
- รู้ค่าพลังงาน Watchdog. (2564). ขอ เพลงพื้นบ้านล้านนา. <https://shorturl.asia/Da4TL>
- ศราวดี โอชะพนม และภักดีกุล รัตนา. (2567). การสืบทอดศิลปะการแสดงขอของบัวซอน ถนอมบุญ. *วารสารการบริหารการปกครองและนวัตกรรมท้องถิ่น*, 8(2), 323-340.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2550). *สาระการเรียนรู้ท้องถิ่นศิลปะการแสดงพื้นบ้าน: เอกสารประกอบหลักสูตรสาระการเรียนรู้ ขั้บขอ*. กรุงเทพฯ.
- สุนทร ค่ายอด. (2558). จาก “ขอน้ำท่วม” ถึง “เพลงผาวังซู้” สู่ “ผ้าซิ่นน้ำท่วม”: การต่อสู้ด้วยภาษาและอุดมการณ์ ล้านนานิยม. *Journal of Liberal Arts, Maejo University*, 3(2), 25-41
- สุภางค์ จันทวานิช. (2563). *วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ* (พิมพ์ครั้งที่ 25). สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2565). *ทฤษฎีสังคมวิทยา* (พิมพ์ครั้งที่ 10). สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Appadurai, A. (1996). *Modernity at Large: Cultural Dimension of Globalization*. University of Minnesota Press.